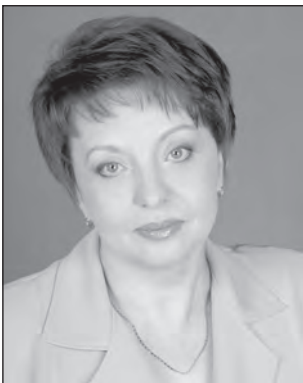

Методика. Практика. Досвід

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Методика формування творчих здібностей старшокласників у процесі пошуково-дослідницької діяльності в МАН України

Лариса ТИХЕНКО,

директор Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю

Одним із провідних напрямів оновлення системи освіти в нашій країні є розроблення і впровадження у педагогічну практику ефективних технологій розвитку творчих здібностей особистості, формування її пізнавальної та творчої активності. Тому важливим завданням педагогічної практики є підвищення ефективності освітніх систем, орієнтованих на формування та розвиток здібностей інтелектуально й творчо обдарованих дітей та учнівської молоді, адже саме їм належить у майбутньому забезпечувати науково-технічний, культурно-освітній розвиток України [1].

Такою навчально-виховною системою є Мала академія наук України, що історично склалася як складова позашкільної освіти. Її діяльність спрямована на формування та розвиток творчих здібностей старшокласників шляхом залучення їх до пошуково-дослідницької діяльності в різних галузях науки, техніки, культури та мистецтва [2].

Дослідженням проблеми формування та розвитку творчих здібностей старшокласників у системі роботи загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів займалися В. Алфімов, В. Вербицький, Г. Лактіонова, В. Моляко, В. Паламарчук, Г. Пустовіт, В. Рибалка, А. Сологуб, Т. Сущенко, А. Сиротенко, С. Сисоєва та ін. У їхніх працях процес оволодіння учнями комплексами логічно вибудованих знань розглядається як творчий, що безпосередньо пов'язаний з розвитком особистості, її самовираженням і самоствердженням.

Водночас проблема формування творчих здібностей старшокласників у процесі навчання у МАН потребує подальших досліджень, результатами яких мають стати сучасні навчально-виховні методики та технології, спрямовані на розкриття творчого потенціалу старшокласників, розвиток їхніх комунікативних здібностей, активності та самостійності.

Актуальність проблеми зумовила мету цієї статті, яка полягає в обґрунтуванні необхідності розроблення та практичного застосування навчально-виховних методик формування творчих здібностей старшокласників у процесі пошуково-дослідницької

діяльності в МАН України для переорієнтації її діяльності з навчальної на навчально-розвивальну мету. У цьому контексті працівники Сумського територіального відділення МАН України провели моніторинг навчально-виховної діяльності, за наслідками якого було визначено основні аспекти пошуково-дослідницької діяльності, що забезпечують розвиток творчих здібностей, стимулюють творчу активність і формування індивідуального стилю пізнавальної активності обдарованої особистості. Серед них: прагнення до самореалізації та самовираження; самостійне створення умов для реалізації власного інтелектуального та творчого потенціалу; формування стійкої системи цінностей, які є внутрішніми регуляторами творчої поведінки, здатності до самоорганізації і самоконтролю творчої діяльності; рефлексія – осмислення набутих знань, їх глибоке і свідоме засвоєння, усвідомлення та практичне використання як засобів подальшого саморозвитку [3].

Процес формування творчих здібностей старшокласників у системі МАН України значною мірою залежить від ефективного використання змісту навчання. Сутнісними ознаками навчально-виховного процесу залишаються інтенсифікація навчання, надання старшокласникам поглиблених базових знань, формування вмінь і навичок пошуково-дослідницького характеру. Проте зміст профільних предметів, форми і методи навчально-виховної діяльності, спрямованої на розвиток творчих

здібностей старшокласників у процесі дослідницької роботи, потребують подальшого методичного розроблення.

Ураховуючи викладене вище, було розроблено методику формування творчих здібностей старшокласників у процесі пошуково-дослідницької діяльності в МАН України, сутність якої полягає в структуризації змісту навчально-виховної роботи, використанні різноманітних форм її організації та дослідницької діяльності старшокласників, здійсненні доцільного психологічного супроводу навчально-виховного процесу, інтеграції роботи загальноосвітніх, позашкільних, вищих навчальних закладів (див. рис. 1).

За цією методикою структуризація змісту навчально-виховної роботи здійснювалася на основі рівнів навчально-організаційної діяльності Сумського територіального відділення МАН та дидактичних принципів навчання. Зміст навчально-виховних програм було структуровано відповідно до розділів: «Основи дослідницької роботи», «Профільна дисципліна», «Тематичний огляд», «Організація індивідуальної дослідницької діяльності» та доповнено авторськими спеціальними навчально-виховними програмами розвивального спрямування.

Однією із складових авторської методики є організація психологічного супроводу. Його запровадження значно розширило розвивальну функцію навчально-виховної роботи. Психологічна служба працює за науковим, прикладним, практичним напрямками та передбачає вивчення закономірностей індивідуального творчого розвитку вихованців, діагностику рівнів сформованості творчих здібностей старшокласників, розроблення індивідуальних корекційно-розвивальних програм, безпосередню роботу практичних психологів з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу.

У розробленій методиці також передбачено застосування різноманітних форм навчально-виховної роботи (навчальні, навчально-оздоровчі сесії; стажування на кафедрах вищих навчальних закладів, обласні школи, конкурси дослідницького спрямування, тижні науки і техніки, науково-практичні конференції тощо); організації дослідницької діяльності старшокласників (пошукові заgonи, експедиції, робота в архівах, бібліотеках, конструкторських бюро, лабораторіях вищих навчальних закладів, на підприємствах тощо). Передумовою розширення можливостей навчально-виховного середовища є інтеграція діяльності загальноосвітніх, позашкільних, вищих навчальних закладів.

Практична складова методики передбачає створення матеріально-технічних, організаційно-технологічних, психолого-педагогічних умов для забезпечення ефективності навчально-виховної та розвивальної роботи територіального відділення. Забезпечення матеріально-технічних умов з урахуванням їх відповідності тематиці учнівських досліджень має здійснюватися на підставі угод про співпрацю з вищими навчальними закладами, науковими установами, науково-виробничими підприємствами.

Створення відповідних організаційно-технологічних умов передбачає: визначення базових закладів для діяльності наукових відділень, профілів та їх структурних одиниць: наукових секцій, шкіл, гуртків тощо; перспективне та календарне планування роботи територіального відділення: визначення термінів проведення навчальних сесій, організаційно-масових, навчально-оздоровчих заходів, порядку і режиму роботи учнівських творчих об'єднань, обсягу і напрямів інформаційно-методичної діяльності та роботи з кадрами; організацію індивідуальної роботи слухачів.

Сприятливі психолого-педагогічні умови допомагають забезпечити цілісність та розвивальну спрямованість навчально-виховної роботи. Саме тому структуризація змісту навчальних програм профільних гуртків, наукових секцій, шкіл тощо, організація індивідуальної роботи (розширення знань за темами досліджень, консультування за тематикою пошуково-дослідницької діяльності, аналіз виконання рейтингових контрольних робіт, допомога у плануванні дослідницької діяльності на навчальний рік тощо), забезпечення творчої атмосфери на заняттях, практичне застосування результатів пошуково-дослідницької роботи слухачів, діагностична, корекційно-розвивальна, організаційно-методична та консультативно-просвітницька діяльність є важливими умовами в організації роботи територіального відділення (див. табл. 1).

Спрямування навчально-виховного процесу на розвиток творчих здібностей здійснюється поетапно. На *першому етапі* аналізується зміст навчального матеріалу за кожним напрямом. Креативність змісту навчання визначається за тим, наскільки його засвоєння сприяє розвитку в старшокласників уяви, асоціативної пам'яті; формуванню в них проблемного бачення, здатності до висування гіпотез, виявлення суперечностей, подолання інерції мислення; набуттю вмінь аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію; розвитку міжособистісного спілкування, цілісності, самостійності сприйняття, дивергентності мислення, пошуково-перетворювального стилю мислення та його альтернативності; становленню позитивної «Я-концепції», розвитку комунікативно-творчих здібностей, самостійності та творчої активності. На *другому етапі* навчально-виховний процес включає такі навчальні й навчально-творчі завдання, що забезпечують ефективно використання змісту кожної теми для розвитку мотивів, характерологічних особливостей, творчих умінь і психічних процесів особистості. На *третьому* – спеціальні навчальні курси, спрямовані на розвиток творчих здібностей старшокласників у процесі пошуково-дослідницької діяльності.

Результати роботи Сумського територіального відділення МАН за розглянутою методикою свідчать про те, що завдяки їй впровадженню відбулися позитивні зміни в інтелектуальному розвитку старшокласників. А отже, підвищилася результативність навчально-пізнавальної та дослідницької

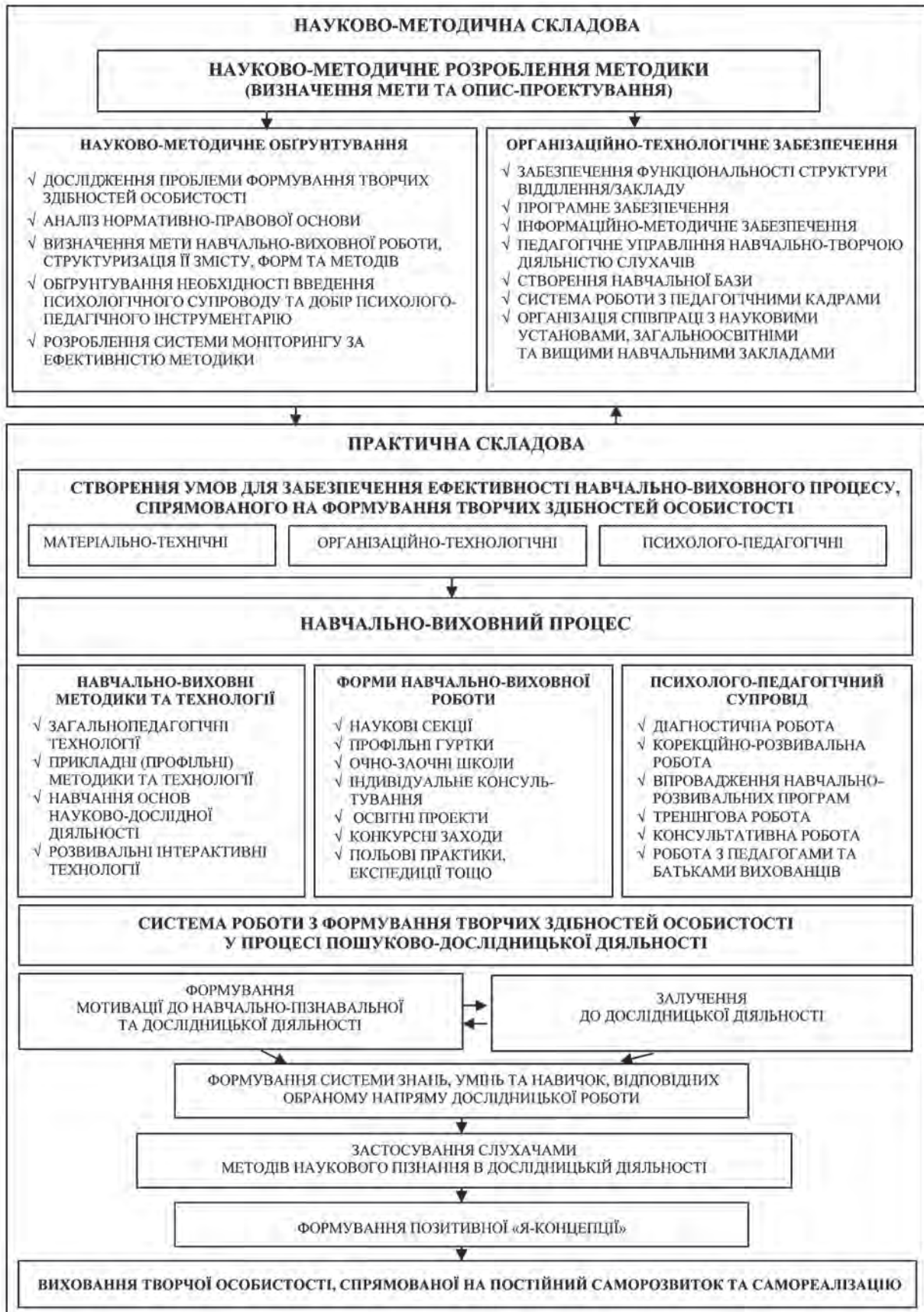

Рис.1. Методика формування творчих здібностей старшокласників
у процесі пошуково-дослідницької діяльності в МАН України

**Модель структуризації змісту навчально-виховної роботи
територіального відділення МАН України на вищому навчально-організаційному рівні**

№ з/п	Складові програмного комплексу	Кількість навчальних годин				
		Усього	з них:			
			теорет.	практ.	конфер.	інд.
I. Заочна форма роботи – наукові секції						
а) Основний навчальний курс (навчально-виховні програми або програмні блоки, модулі, розділи)						
1.	«Основи дослідницької роботи з ...» (назва науки)	58	17	17	8	16
	1-й рік	24	12	4	4	4
	2-й рік	18	2	8	2	6
	3-й рік	16	3	5	2	6
2.	Профільна дисципліна. Тематичний огляд	42	30	2	-	10
	1-й рік	16	10	2	-	4
	2-й рік	16	12	-	-	4
	3-й рік	10	8	-	-	2
3.	Організація інд. дослідницької діяльності	764	-	-	-	764
	1-й рік	248	-	-	-	248
	2-й рік	254	-	-	-	254
	3-й рік	262	-	-	-	262
б) Спеціальні навчальні курси (короткострокові навчальні програми розвивального спрямування)						
4.	«Риторика»	22	14		-	8
5.	«Основи творчої діяльності»	36	10	26	-	-
6.	«Я – дослідник»	23	12	11	-	-
в) Соціально-психологічний тренінг-курс (короткострокова програма розвивального спрямування)						
7.	«Творчість – шлях до успіху»	26	26	-	-	-
II. Очна форма роботи – профільні гуртки, секції						
1-й рік навчання	«Основи дослідницької роботи з ...» (назва науки)	63	24	39	-	-
	Профільна дисципліна. Тематичний огляд	105	57	36	-	12
	Організація інд. дослідницької діяльності	108	11	67	-	30
	Допоміжні навчальні блоки	48	15	21	3	6
	Усього	324	107	166	3	48
2-й рік навчання	«Основи дослідницької роботи з ...» (назва науки)	60	21	39	-	-
	Профільна дисципліна. Тематичний огляд	108	64	32	-	12
	Організація інд. дослідницької діяльності	108	-	18	-	90
	Допоміжні навчальні блоки	48	15	21	3	6
	Усього	324	100	113	3	108
3-й рік навчання	Спецкурс «Я – дослідник»	23	12	11	-	-
	Профільна дисципліна. Тематичний огляд	108	69	33	-	6
	Організація інд. дослідницької діяльності	187	-	18	-	169
	Допоміжні навчальні блоки	6	3	-	3	-
	Усього	324	84	62	3	175

діяльності. Позитивні зміни спостерігаються і у сформованості внутрішньої мотивації школярів до дослідницької діяльності, розвитку їх творчої ініціативи, активності та самостійності. Підтвердженням цього є зростання кількості учасників II етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту учнівських науково-дослідних робіт у 2009 році.

Отже, запропонована авторська методика сприяє переорієнтації діяльності МАН України з навчальної на навчально-розвивальну мету, актуалізує проблему подальшого пошуку ефективних психолого-педагогічних технологій формування та розвитку творчих здібностей вихованців засобами позашкільної освіти.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 Кн. / І.Д. Бех. – Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Ковбасенко Л.І. Методика виховної діяльності в Малій академії наук України / Л.І. Ковбасенко. – К., 2006. – 116 с.
3. Розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в системі роботи Сумського територіального відділення МАН України: методичний посібник / за заг. ред. Л. Тищенко. – Суми: Університетська книга, 2008. – 275 с.